

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

КЊИГА III.

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНА СРП.
КР. АКАДЕМИЈЕ: арх. НИЋИФОРА ДУЧИЋА и Д-ра. ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА.

БЕОГРАД, 1922—1923.

так и его многочисленныя письма к русским друзьям, среди которых выдѣлялись такіе выдающіеся ученые, как академики М. Н. Сперанскій и покойный А. А. Шахматов, привлекали к нему сердца искренних друзей славянства.

2. Петр Афанас. Бузук охарактеризовал труды Ягича по изученію русских діалектов, остановившись главным образом на его „Критических замѣтках по исторіи русск. яз.“ и нѣкоторых других статьях; кромѣ того он отмѣтил и его дѣятельность по изданію старославянских и древнерусских памятников.

3. Роман Михайл. Волков кратко изложил главные выводы изслѣдованій Ягича в области славянской народной поэзій.

4. Михаил Матв. Козловскій подѣлился своими воспоминаніями о петербургском періодѣ научно-преподавательской дѣятельности И. В. Ягича, как старшій ученик Ягича по петерб. періоду, автор извѣстнаго сочиненія о языкѣ Остромирова Евангелія, сотрудник Ягича в его издательских трудах 1881—1884 гг.

Чешка филологија и лингвистика од 1907—1921 год.

Систематски приказ радова на испитивању чешког језика изискује да се у главним цртама изнесе оно што је у области чешке лингвистике урађено после смрти Гебауера, оснивача чешке историске граматике, јер се његовом смрћу завршава врло значајна епоха чешке науке о језику. Гебауер је чешку лингвистику поставио на солидну основицу; он јој је дао извѣстан правац, па је на тој основици изградио сам историју чешке фонетике и морфологије, осветљујући у многобројним мањим радовима и друга питања из историје чешког језика. Он је почео издавати и старочешки речник, а дао је за средње школе угледну описну граматику чешког језика: тако се свугде виде трагови његове велике делатности. Његово дело претставља завршену целину, као што је и сам Гебауер био потпуно израђена индивидуалност, коју нико други није могао заменити. Његова смрт ствара велику празнину, а тим отпочиње нови период у развоју чешке лингвистике, без човека, у којему је она, у своје време, била оличена.

Прегледати чешку науку о језику овога доба значи исто што и одговорити на питање, шта је било, у то време, са наслетством које је Гебауер оставио за собом. На то се питање може овако одговорити: Гебауерово је дело остало недовршено, недовршена је остала и његова историска граматика и његов старочешки речник. Зато се, само по себи, и намеће питање, да ли се ова недовршена дела његова могу привести крају и шта се у том правцу урадило. На то се питање може одговорити: да се наставило издавање старочешког речника, које је, уз драгоцену помоћ J. Zubaty-a, узео на себе Гебауеров наследник катедре E. Smetánka. Истина, Гебауеров материјал се попуњава изводима из

споменика и текстова, које Гебауер није употребљавао, али издавање одмиче тако спорим темпом, да се, заправо, не може казати да се оно одиста наставља. Од смрти Гебауерове на овамо изашле су, наиме, свега две свеске 16 (1908) и 17 (1913), од којих је прва довршена — још за живота Гебауерова. Због свега тога намеће се, сасвим природно, питање, да ли не би боље било да се материал Гебауеров изда онакав какав је, без допуна, услед којих долази у појединостима до неједнакости речника; не би ли на тај начин они, којима је тај речник од потребе, у догледно време добили старочешки речник, па макар он и не био потпун. Да би такав речник учинио великих услуга не само изучавању чешког језика, него и славистици уопште, о том нема никакве сумње. Од неизданих делова историске граматике (недостаје синтакса и одељак о образовању речи), Гебауер није ниједан оставио у облику сређеном за штампу. Међутим, било би могуће да се по његовом материјалу изда синтакса (поједини су одломци синтаксе објављени у различним часописима), и то у толико више, што се то издање може заснивати на темељној синтакси у његовој школској граматизи. Досада се у том погледу није ништа урадило, али изгледа да ће се нешто ипак урадити. За науку о образовању речи, коју је Гебауер хтео да обради на основу свог речника, т. ј. по његову завршетку, у оставштини Гебауеровој није се нашло ништа.

У научној организацији филолошког рада није се за последњих петнаест година ништа изменило. Рад се групише у Прагу у Университету и у Академији. Филолошки органи су се умножили. Уз LF (*Listy Filologické*) који излазе од год. 1873., а који су најстарији славистички часопис после РФВ (*Русский Филологический Вѣстникъ*), (половина им је редовно намењена класичној филологији, а друга словенској и то, претежно, чешкој филологији) основан је 1911 год. *СМФ* (*Casopis pro moderní filologii*) од којег сада (1921 г.) излази VIII књига. Филолошки разред Чешке Академије почео је издавати 1910 год. *SbF* (*Sborník Filologický*) чије су 4 прве књиге изашле, бар по датумима на корицама, по једна годишње. У VI^{ој} књизи (1917. год.) се, међутим, објављује да ће *SbF* излазити у неодређеним размацама времена; 7^а књига није још изашла, али ће, можда, ускоро изаћи. Треба жалити, што *SbF* не излази редовно, нарочито због тога што свака књига садржи библиографију чешких филолошких радова раније године. Тим што *SbF* нередовно излази, не само што се одуговлачи библиографија (VI књига [1917] доноси библиографију за 1914.—1915. год.), него је, до извесне мере, и отежава.

За практичним циљевима иде, али на научној основици, и допринеси много научном испитивању чешког језика *NR* (*Naše Reč*), месечни часопис, који издаје, од 1917. год., филолошки разред Чешке Академије наука. То су „прилози за неговање и чишћење чешког језика“, чији је главни циљ да подигне смисао за језичку правилност, да буде вођа у пуристичким тенденцијама. Како се све ту

научно образложава, иако у популарној форми, може се у том часопису наћи не само обилан материјал него и многобројна објашњења питања о развиту чешког језика.

Иначе Академија није много урадила за организацију научног рада на испитивању чешког језика. Њена диалектолошка комисија није досада организовала рад; што се словачких дијалеката тиче, тим се, у последње време, бави Матица Словачка у Турчанском Ст. Мартину, чији језички одбор показује живо заузимање. Уз старију „Збирку извора за познавање књижевног живота у Чешкој, Моравској и Шлеској“, у којој су издавани стари текстови, досад такође без одређеног плана, почела је Академија издавати 1917. год. „Старочешку Библиотеку“, у којој ће изаћи стара дела која могу заинтересовати читаоца средњег образовања; али та су издања тако удешена да могу послужити и за научни рад; досада су изашле свега 2 књиге. Академија је највише урадила за организацију рада на великом Речнику.¹ Према пројекту тај би речник садржавао све речи које су се употребљавале или се употребљавају, од последње четвртине XVIII. века до прве XXог века, у лепој књижевности илџ у научној. Ти радови врше се већ 15 година, а планови су и рађени и попуњавани и усавршавани према искуству стицаном код куће и на страни. У Академији је основана нарочита канцеларија из које се управља целим тим послом, и ту се прегледа и сређује материјал који шаљу сарадници у облику специјалних речника појединих писаца поменуте епохе. За израду стручне терминологије задобивени су „Правничко Друштво“ (Právnícká Jednota) и „Чешка Техничка Матица“. Досада је сабрано више од 1 милиона листића.² И Матица Словачка хоће на овај начин да сакупи материјал за словачки речник.

Спољашње прилике за научни рад у времену, о којем пишем извештај, биле су врло неповољне. То важи нарочито за другу половину тога времена. Рат, који је својим тешким последицама деловао и на послератно време, одузео је поједине раднике за увек, а много их је, за дуго време, одвратио од рада, док другима није дао мира за интензиван научни рад. Тешке штампарске прилике биле су узрок што се одуговлачило са објављивањем радова, а многа за штампу већ приређена дела нису уопште могла изаћи. Публиковање радова Чешке Академије било је у последње време отежано и другим невољама. Редовно су излазили, за цело то време, само LF; за три последње године, због превеликих трошкова, у нешто мањем обиму.

У једном прегледу радова који су се појавили у овим околностима, није главно у томе да се да библиографија свих радова, који су се за то време јавили. Јер се радови до 1917. год. могу лако наћи у познатим библиографијама: у Roczn. Slawist. од

¹ Преглед чешке лексикографије дао је J. Páta ČMF 1, 1911, 6 и даље.

² Информативно је о овом академијном предузећу писао M. Weingart у Česká Revue 1915—1916, 265—277; NR 1, 8 и даље.

1907—1917, у *Indogerm. Jahrbuch* од 1912—1917, у библиографијама у појединим свескама *SbF* (у св. 1—6 од 1909.—1915. год.), за чешку историју у *Cesk. Casop. Histor.* (последња за 1915.—1919. г. изашла је засебно прошлог лета) у којем се региструју дела која се тичу и историје језика. Критичке белешке о савременој научној продукцији чешкој, а по томе и о чешкој лингвистици, налазе се у часопису *S. Věda*, основаном 1914. год. Ту је (у 2ом годишњаку) објављен преглед научних радова за време рата од 1915—1918; од 1921. год. тај часопис излази опет редовно под насловом *Naše Věda* у месечним свескама.

Међу радовима из области науке о чешком језику нема још синтетичког рада, који би дао целокупну слику; код нас влада монографски тип, који анализује поједине појаве и обрађује поједина питања. Граматички рад добија тиме извесну сигурност у својим закључцима, и иде путем који је показао Гебауер. Али је, с друге стране, чудновато да крај приличног броја предрадња из области чешке граматике, немамо још никакав научни уџбеник у којем би се према новим резултатима попунио и средњи материјал велике Гебауерове граматике — у колико је она већ изашла —, а који би допунио Гебауерове неизрађене одељке бар онолико колико је то могуће према стању данашњих испитивања. Чудновато је, даље, да још немамо уџбеника за старочешку граматiku барем онаква, какав је 1845. год. издао *Šafařík* као увод у старочешку књижевност, да немамо такође и историју чешког језика у духу како је, пре више од сто година, израдио Добровски, да немамо приручни етимолошки речник и сл.

Мој „Увод у историју чешког језика“, који је постао из скраћених предавања за средњешколске наставнике води рачуна о читаоцима с извесним филолошким знањем, даје слику о доисториској епоси чешког језика, приказује издвајање балтискословенске групе из индоевропског, карактерише прасловенску епоху и развитак чешког језика из ње. За ширу је публику написан „Развитак чешког језика“ од *M. Weingart-a* (1919); сличног типа, али пластичнији и конкретнији, је преглед *F. Oberpfalcer-a* „О матерњем језику“, отштампан у зборнику „Основи Друштвених Наука“. Популаран је и спис антрополога *V. Matiegke* „Постанак и почетак развитака чешког народа“, у којем ће филолога интересовати нарочито упућивања на везу међу диалекатском поделом чешког језика и старом племенском поделом.¹ Детаљно, са целим научним апа-

¹ На овом месту може се поменути дискусија о пореклу Моравских Влаха. *Pastrnek* је доказивао (*Casop. Mat. Morav.* 31, 1907, 113 и даље), да су они дошли у Моравску, пошто су већ говорили словачки, *Fr. Černý* (*ibid.* 33, 1909, 355 и даље), да се они нису доселили пре XVII. века, полемичујући са *Válek-om* у чланку „Примедбе карти Моравских Влаха“ (*Cas. Moravsk. Muzea Zemač.* 7, 1907, 51 и д.; 8, 1908, 81 и сл.; 10, 1910, 133 и д.; 11, 1911, 123 и д.) где се опширно говори о пореклу Моравских Влаха и о румунским елементима у Моравској Влашкој. Критички преглед о том дали су: *F. Černý* у *Lid. Noviny* 1916 а (16. II. 1. III. и 10. III.), *F. Kadlec* „Власи и влашко право у словенским и угарским земљама“ (Праг, 1916), стр. 408—436.

ратом, показан је почетак развитка чешког народа у IIIј књизи Нидерлевих „Словенских Старина“, чији је предмет: долазак и почетак западних Словена; у VI. глави тога дела (стр. 94—100) приказано је језичко груписање Западних Словена, а у VIII. глави порекло чешкословачког народа. — Мање одељке из историје чешког језика обрађује А. Кудрновски у расправи „Спољашњи развитак чешког језика до Хусова времена“ (програм гимн. на Смихову, 1910) и А. Шебанек у чланку „Прилози о туђинском утицају на чешки језик“ (програм реалке у Кутној Гори, 1911), у којем даје, на основу старих извора списак позајмица из немачког језика, са нарочитим обзиром на рударску терминологију.

Садашње географско распрострањање чешког језика показује мапа земаља чешког народа, коју је 1913. год. за чешкословачко етнографско друштво израдио А. Boháč; F. Trávníček је у ту карту унео границе главних диалекатских области, на основу досадашњих, не баш тачних описа. Чешко-пољском језичком границом бавио се В. Vydra „Hranice česko-polská a jazykové poměry na Hlučínsku a Hlubčisku“ (CMF 7, 1921, 193 и даље), а о источној граници словачкога диалекта писао је L. Niederle (Нови материјал о источној словачкој граници у Угарској, *Národopisný Věstník* 2, 1907, 1 и д.) и Ст. Клима („Пускословачка граница у источној Словачкој“, *Slovanský Přehled* 9, 1907, 60 и сл.).

Принципска новина у проучавању чешког језика у томе је што се, у новије време, почело радити методима описне и експерименталне фонетике, ма да та страна није ни раније била сасвим запуштена. Гебауер је већ год. 1875 дао „Поделу чешких гласова према њиховој артикулацији“ (L. F. 2, 153), а после њега су и други описивали изговор чешких гласова (Хатала, Ем. Коларж, у новије време Ј. Зубати и Ј. Долански), а и некоји инострани лингвисти обратили су пажњу на карактеристичне црте чешког изговора (О. Broch, који је доцније о том писао у свом делу о словенској фонетици, Н. Pedersen, R. Gauthiot и J. Vendryes). Али систематски је чешки изговор проучио тек А. Frinta у својој књизи „Новочешки изговор“ (*Rozpr. Česk. Akad.* III, бр. 30, 1909); она је резултат проучавања властитог ауторова (источнечешког) изговора са каткада сувишним историским и библиографским екскурсима. Реферисали су о тој књизи О. Broch у *J. Arch.* 31, 462 и даље, и Ščerba у *Изв.* 15, 1, 233 и д.; а по неке врло важне допуне о јужнечешком изговору дао је А. Kunstovný, *CMF* 2, 1912, 193 и даље. Експерименталном фонетиком бави се ученик Roussetaut-ов, J. Hlumský, који је, уз неке омање радове, објављене у *Revue phonétique* (особито о карактеру чеш. ř 1, 1911, 33—67) издао књигу „Оглед мерења чешких звукова и слогова у вези“ (*Rozpr. Akad.* III, 36, 1911), где се стара да објективно утврди утицај акцента на квантитет гласова, на чему су још 1893. год. радили проф. Král и Mareš. У чланку „Чешка Фонетика“, у којем А. Frinta даје оцену старе и нове чешке фонетске литературе, он разматра нарочито

радове Хлумскога и заузима према експерименталној фонетици скептичан став.

Фринта је такође покушао да покрене и један часопис за фонетске студије у најширем смислу речи, почевши издавати 1920. год. *Živé slovo*, али је после прве књиге за 1920. и 1921. год. тај часопис престао излазити.¹

Од питања историске чешке фонетике расправљало се поновно о прелазу *a* — *ě*. Ја сам показао у LF 34, 1907, 216—224 да у развоју *a* — *ě* после меких консонаната није било разлике међу крајњим и слоговима у средини речи; двојност, која се развила у крајњим слоговима према томе, да ли је за њим долазио мек или тврди слог, утицала је те су у једном делу чешке језичке територије превладали неизмењени облици. F. Trávníček (LF 38, 1911, 21 и д.) наводи, као и Gebauer, да је у Моравској био некад проширен овај процес. E. Smetánka (ibid. 452 и д.) показује да је на прелаз *a* — *ě* утицао њ потоњег слога: консонанти су били палатализовани пред њ и тим су утицали на измену *'a* претходног слога, док су пред тврдим консонантима ови палатализовали гласови губили умекшаност, тако да се промена не јавља (н. пр. *čestě* > *častě* > *čiestě*, али *čestěka* > *častěka* > *částka*). У једном чланку (објављеном у CMF 2, 1912, 1 и даље) Smetánka одбацује мишљење Милетича (Zborník u slavu V. Jagića, 695 и даље), према којему би *ě* у чешком могло дати, с једне стране, *a*, а, с друге, *ě* према карактеру потоњег слога, тако да је прелаз *a* у *ě* резултат аналогije те двојности; облици као *svacen* (*svetjeně*) или *Vácemil* (**Vetě-*), где се јавља *a* за *ě* пред меким сугласником — томе се противе. За глас *y* показао је A. Kašik, LF 41 (1914) 212 и д. да се развио директно у *ej*, а не преко *aj*, како се досада држало. У првом делу ове расправе писац расправља о односу гласова *ř*, *с* и *č*, који се узајамно замењују у старом језику и у неким данашњим дијалектима; он налази да је у старије време овај појав био више распрострањен него данас. Ја сам покушао да објасним некоје секундарне, неетимолошке вокале, који се јављају у старочешком и њеним савременим дијалектима (LF 45 (1918) 84—7) помоћу т. зв. побочних слогова, т. ј. тим што се развијао секундарни вокал кад је претходни или потоњи консонант образовао слог *hirzal* < *řzal* (упор. диал. *řži* за опште једносножно *rži*), *lihota* < *lhotá* и. т. д. Ово је објашњење усвојио Vondrák (*Prace linguisticzne ofiarowane Boudouinowi de Courtenay*, стр. 7. и сл.), док је Frinta (ibid. 135 и д.) одбио, али на један скроз неуверљив начин. Да у новочешком има побочних слогова показао је Kunstovný CMF 2, 193 и д., 397, 398 и д. а и Frinta је то (ibid. 3, 202; 4, 15) уз извесно колебање и сам признао. У мојем чланку „Ситнице граматичке“, где се међу осталим наводи и поменуто објашњење ових слогова у чешком језику, има и одломака где показујем узајамни утицај појединих речи које су из ма којег узрока повезане: слов. *takký* према *tažký*

¹ О проблемима чешке фонетике писао је Фринта у Atheneum 1.

(LF 42, 21 и д.), *glybokъ* (чеш. диал. *hlyboký, hlejbka* и т. д.) према *vysokъ* (ibid. 44, 26 и даље), подупирем Niedermann-ову етимологију речи *bridъkъ* показујући да је на метатезу (*bridъkъ* < **bidrъkъ*) утицало супротно *sladъkъ* (ibid. 44, 226 и д.); почетно *č-* у *čapka* објашњавам утицајем речи *čepes* (лит. *kepure*) на реч *кара* (= лат. *cappa*) (ibid. 42, 222 и д.); *v* у речи *vezati* утицајем — према њој по значењу блиској речи **vbrzъ* (ib. 42, 222 и даље); слов. **stergъ* од *sergъ* „custodio“ укрштајем са глаголом *stegъ* (ibid. 41, 430 и д.). То су одломци из веће студије где ће ови појави бити подробније испитани. Објашњење речи *čapka* дало је повода за питање, да ли је *č* рефлекс туђега *š* у позајмицама (*chapeau*: *čapka*): J. Janko (CMF 5, 101 и д.) заступа то мишљење, док K. Skála (LF 43, 102 и д.), на основу примера које Јанко наводи, показује да у чешком не долази *č* м. *š*. Janko допушта (CMF 5, 286), да то питање треба изнова испитати; до тога, међутим, није дошло, али како се по свему види он остаје при своје тврђењу. Гласовну страну немачких, у чешки језик преузетих позајмица обрадио је Schneeweiß (*Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Cechischen*, 1912). О природи чешког *v* писао је Frinta у студији „Fonetická povaha a historický vývoj souhlásky *v* ve slovanštině (1916, *Rozpravu České Akademie*, III tč. č. 42). Драгоцено је нарочито његово запажање да међувокално *-v-* има у чешком често билабиални карактер; исто тако и констатација о ширењу гласа *v* место *v* на крају слога (*kregъ, рецнј* исл.).

Релативно много се радило на испитивању чешког квантитета. Fr. Sedláček се трудио да испита судбину прасловенских дужина у чешком (LF 37, 1910, 22 и д.); он наводи против H. Pedersenа (K Z, 38, 301) да је Јагићево мишљење о развоју прасловенских дужина у чешком тачно (JF Anz. 3, 253). Он оперише, дакако, само квантитетом чешког књижевног језика и ограничава се на испитивање квантитета коренових слогова и двосложних основина на *-a* и *-o*. Богатијим и поузданијим материјалом, црпеним и из старог језика и из диалеката, оперише F. Trávníček, који се у неколико чланака позабавио испитивањем чешког квантитета и дао о том информативан чланак у *Revue des études slaves* (1, 1921, 198—227). У првом свом чланку (CMF 2, 1912, 3 и д.) Trávníček испитује чешки квантитет прасловенских наглашених дужина, и то са акутом, и брани, против Diels-а (AslPhil. 31, 65 и д.), Јагићево мишљење да се у тим случајевима у чешком јавља дужина. Против поменутог мишљења Дилсова наперен је још један чланак Травничеков о квантитету кореновог вокала у двосложним основама на *ā* и *jā* окситонираним, са дугим вокалом у кореновом слогу, где се, дакле, налазе првобитне предакценатске дужине. У чешком та дужина остаје; али је по некад скраћена под извесним условима; на тај је начин настала двојност: тако су час један час други квантитет, а по некад и оба, преовлађивали целом деklinацијом, а тим се објашњавају разлике у појединим диалектима и у старом језику према новом. Слично је и његово објашњење квантитета

кореновог вокала код двосложних основа на 'o или jo и основа на u са дугим кореновим вокалом и акцентом на корену (LF 48, 1921, 104—111). За објашњење ових разноликих квантитативних појава у именица Травничек се служи нарочито Леровом теоријом о прасловенској метатонији, проузрокованој редукцијом пуног вокала потоњег слога у *ɜ*: у том се случају претвара стари акут у чешком у циркумфлекс који се скраћује (н. пр. *čas*). Травничек види у чешком квантитету *nom. sing.* те речи доказ за метатонију која је иначе мало документована код ових облика. Он показује, у чланку о чешком прилогу *vzhůru* (LF 46, 1919, 177 и д.), да се из дужине *û* (< *o*) у овом адвербу не може закључити о дуљењу првобитно кратког вокала под акцентом (Fischer, Kul'bakin) или о измени интонације при померању акцента унатраг (Pedersen). Он не наводи објашњења за двоструки квантитет у чешким итеративима типа *sypati — sypati, běhati: — bĥati, tĕkati: — tikati* (ČMF 3, 1913, 292 и сл.; в. о том van Wijk KZ 49, 84 и д.), али држи да разлика глаголског вида ових глаголских дублета по квантитету кореновог вокала, како је то у чешком, није првобитна.

Леп прилог за познавање неколиких старочешких језичких појава дао је Bergman (LF 48, 1921, 223—329) проучавањем личних имена најстаријих латинских повеља, дакле материјал који Гебауер, из појмљивих разлога, није још био употребио у својим радовима. На основу овога материјала, који је знатно старији него ли материјал црпен из литерарних текстова, Бергман даје нове примере за датирање и ширење промене *a > ě* (у XII веку у Чешкој, у великом делу Моравске све до њене источне границе), за *e* место *o* у слогу *eo* после меких консонаната (Бергман држи да се ту ради о чешкој гласовној промени *o > ě*, коју он смешта, зацело погрешно, у средину XI века), за прелаз *u > iu* у меким слоговима, за прелаз *črt, žrt* у *čert, žert*, за *l* у *lu*, за измену *ŷ* у *ej*, за прелаз *srĕbr > strĕbr*, *g > h*, *šč > št*; он наводи *nom. pl. bŕusi* од *nom. sing. bŕuh* и акузативни облик (на *y, -ice*) у номинативу плур. месних имена већ у XII в.

Мање се писало о облицима и о образовању речи. О. Sejkora је у обновљеној кампањи за одбрану фалсификованих Краљодворских рукописа прибавио у најстаријим текстовима, међу многим стварима без вредности, и неколико нових примера за облик генитива у акузативу сингулара имена животиња и скренуо пажњу на то да су такви облици многобројнији него стари акузативни облици који су једнаки са номинативом (у дневном листу *České Slovo* 1912). J. Zubatý расправља у чланку „*Vrané koně*“ (NRĕč, 3, 5—12) о конгруенцији атрибута и глагола у случајевима где се код именица животиња у *nom. plur.* употребљава акузативни облик. Zubatý је потпуно објаснио (*SbF.* 3, 1912) старочешке изразе *v ta doba, v ta doby, v ká doba* и сл. као привидне акузативе плурала са необичним наставком *-a*: *ta doba* је *nom. sing.* адвербијалног значења са значењем „у то доба“ (упор. лит. *rĭfts*

„рано“, *vakarēlis* „вече“ и т. д.); они су у току времена према другим изразима са сличним значењем примили препозицију *v*, па пошто је та веза морфолошки била нејасна (*v ta doba*), они су се граматички изменили (*v ty doby*), док се нису најзад фонетски прилагодила граматичком осећању (*v ty doby*). Овакви адвербиални номинативи су, по свом постању, номиналне реченице, које су постале саставни део других реченица, пошто су изгубиле своју самосталност. За адвербиалне изразе *lze*, *nelze* (који су сматрани као локативни сингулара) Prokop Lang је, с правом, показао да су супстантивни номинативи сингулара (*Rozpravu jazykopětné, v Praze 1909*; в. и Zubatý Sb. Fil. 1, 147—161). У чланку „*O zájmeně sám*“ (NRč 5, 161—171) показао је Zubatý да номинални облици овог прономена (ген. *sama*, дат. *samu* и т. д.) немају готово никаквих поузданих потврда.

Драгоцен прилог оскудној литератури науке о основама јесте Zubatý-ева студија о фреквентативним глаголима на *-ievati*. Ту он показује да су се фреквентативи глаголског раздела на *-iti* у старом језику свршавали на *-ievati*, али нипошто на *-ivati* и објашњава развитак ових глагола (он их доводи у везу са имперфектима) и глагола на *vati* уопште. Добра је такође и студија коју је објавио J. Straka „*Původní tvořivost českého jazyka připonou -ovo-*“ (1911, 1912), где се на основу материјала који пружају најстарија документована имена места показује како су се придеви на *-ovŭ* ширили од најстаријих времена до почетка XIV века, од којих су се основа они образовали и у каквом су се значењу употребљавали. Многа објашњења из области науке о основама налазе се, природно, у етимолошким и лексичким студијама.

Изучавању чешке синтаксе последњег времена дао је обележје рад J. Zubatý-а, који се за ово двадесет година интензивно одао раду о синтаксичким питањима, а нарочито проучавању реченице. Поред радова који се баве питањима индоевропске синтаксе уопште, где он, природно, обраћа велику, ако не највећу пажњу на словенске језике, има он и таквих студија где понекад улази у синтаксичка питања у вези с другим проблемима (в. н. пр. помениuti рад о изразу *v ta doba* и т. д. где се налази објашњење о номиналним реченицама које су постале адвербиални изрази). Специфичко чешким темама, али у вези са осталим словенским и индоевропским језицима, бави се Zubatý у једној опсежној студији „*O jistém užívání zájmen an a on a o jeho původě*“ (LF 36, 1909, и д.). Он ту показује да се у свези *ano* од *a* + *ono* садржи заменица *ono* у деиктичком значењу, које је доста обично код ср. рода заменица у словенским језицима (упор. *se, ovo, to, eto* и т. д.) и у индоевропским уопште. *Ano* значи, дакле, „*et ecce*“. Од тог *ano* постало је у току времена конгруентно *an, ana, ano*, кад објекат реченице није изрично изказан него се садржи у претходној реченици (*uzřě pohany, ani veliký hod činie*, али *uzřě, ano pohani veliký hod činie* што је првобитно значило „*viděl, hle, pohané veliký hod činí*“).

Првобитни карактер ових реченица види се јасно из тога што је предикативно име у њима без споне (*uzřěl, ano nebesa otevřena*), и што се глагол, у колико је изражен, наводи у сингулару. Некоје од ових мисли детаљније је разрадио и документовао J. Straka у студији „*O původním deiktickém významu zájmených neuter to i ono a kterak přecházel v platnost příslovecnou a spojkovou*“ у програму Таборске гимназије за 1915. год.), са наставком у чланку „*K vývoji potakacího významu příslovce ano*“ LF 46, 1919, 21 и д.). Он показује да у старочешким текстовима *ano* не долази у значењу данашњег *ano* („да“, франц. *oui*), износи како се ово у то време изражавало (неке допуне томе ја сам објавио у часопису *Naše Věda* 3, 36 и д.) и показује, како је *ano* дошло до садашњег свог значења. Такав деиктички прономинални неутрум наводи се и у безглаголним реченицама које почињу са *nuž se*. О томе сам писао у LF 40, 280 и показао да заменица *se* има од прилике исто значење као *nuž* које јој претходи.

На Zubatý-ева извођења о номиналној реченици надовезују се, исто тако, два Trávníček-ова чланка о номиналним реченицама у чешком (LF 47, 1920, 22—7; 48, 1921, 239—249), где су сакупљени примери за разне врсте номиналних реченица и њихове измене у старом језику и савременим диалектима. Ја сам показао да се као номинална реченица, уметнута у другу, мора схватити и старочешки диалекатски прилог *nemál* (пољ. *niemál*, белорус. немаль) који је постао од *malo ne* (упор. срп. *мало не ђадох*) (LF 40, 1913, 437 и д.). У чланку *Latinské nonne v biblických překladech staročeských a staropolských* (Prace lingwistyczne ofiar. J. Baudouinowi de Courtenay 124—131) обратио сам пажњу на то да се за латинску упитну речцу *nonne* у старочешком (*a* и у старополском) језику употребљава *však* (*avšak*), *anot'*, *ande* и сл.

Од осталих радова из области синтаксе требало би још навести Trávníček-ова извођења, према којима у везама као старочешки *sníti světa* имамо прост генитив, а не препозиционални израз *světa = s světa*), као што се обично мисли (CMF 8, 8—13). Истина, у прилог Травничекова схватања не говори то што се прости генитив врло ретко јавља код речи које не почињу са *s-*. О једној сличној појави говори се такође у чланку „*Stč. stúpiti a sstúpiti*“ (CMF 7, 200 и д.) где Травничек показује да *stúpiti* не мора увек бити *ssstúpiti*, пошто је и несложено *stúpiti* могло имати исто значење као и сложено *ssstúpiti*. Једну везу која је досада у словенском позната само из средњобугарског превода тројанске приче (*povelě oběma s Alexandrom* [= обојици, Јелени и Александру] *glavy usěknoti*), констатовао сам у неколико старочешких примера (н. пр. *kázal jě s svatým Jakubem oba stieti* т. ј. Јосипу и Јакову); у вези с тим говорио сам и о таким везама где су два психолошка подмета везана начином *A* са *B*, и то тако да је граматички подмет заменица (*A*) првог или другог лица (н. пр. *jakož sta s svú hospodyni slíbila* т. ј. *ty a tvá hospodyně*). Да се разуме, како у старочешком *dievka*

„puella“ може значити и мушко (*vir coelebs*), ја сам (LF 48, 112 и д.) навео да се и лат. *virgo* и нем. *maget* употребљавају као маскулина.

О развитку чешког реда речи досад је врло мало писано. Основним принципима тог питања бавио се Frinta у чланку „*Rytmický princip českého slovosledu*“ (*Živé Slovo* 1, 92 и д.) он се ту осврће на чланак Zicha „*O rytmu české prozy*“ (*ibid.* 1, 6; 5—76), где је овај на основу анализе језика неколиких писаца из друге половине XIX века (Erben, Neruda, Čech, Jirásek, Březina) показао да у чешкој прози преовлађује низлазни ритам. Фринтина извођења о ритмичком принципу чешког језика била су продискутована у NRēč 5, 58 и д., на што је Фринта одговорио у ŽSl. 1, 125 и д. Једним специјалним питањем чешког реда речи, т. ј. положајем подмета после уводних делова, бавио се V. Ertl (NRēč 1, 33 и д.). Он је прегледао дикцију Палацкога у том правцу и нашао да код П. у овим случајевима превлађује инверзија.

Релативно велика пажња обраћа се последњих година чешкој лексикографији, и то у оба правца, т. ј. колико на само сабирање материјала, толико и на његову етимолошку и семантичну страну. Врло интересантне прилоге за чешку лексикографију дао је F. Křemen. Он је лексикографски обрадио архивске документе вароши Писека. То је врви рад ове врсте, којим се добио врло редак материјал, јер је материјал из некњижевног извора важан управо с тога што се у њему огледа свакодневни живот и локалне прилике. Сличан материјал сакупио је, иако несистематски, из различних извора, архивских и литерарних J. Soukup (у три програма реалке у Раковници 1914, 1915, 1916), који је такође објавио *bohémica* из фрагмената манастира Бжевновога 1390—1394 (*Věstník České Akademie* 21, 202 и д.); A. Sedláček је написао хералдичку терминологију из старинских описа грбова и из старих споменика (LF 43, 1916, 90 и д.).

Етимолошком и семантичком тумачењу чешких речи највише је допринео J. Zubatý у великом низу мањих и већих чланака, објављених у LF (о *nalí*, *nalit* 37, 217 и д., *čilý*, *ložnost* 42, 18 и д., *děsiti* 44, 219 и д.), у CMF (*leci*-, *lec*- у изразима као *leckdo* и д. 2, 97 и д., *obávati se* 3, 289, *téměř* 4, 289 и д.), у NR, али нарочито у великој серији, под насловом „*Výklady etimologické a lexikální*“, објављеној у I—VI књ. SbFil., где је он, у 76 чланака, који испуњају 322 стране, дао многобројна етимолошка и семантичка објашњења чешких речи и група речи (*bíediti-nabídnouti-pobídnouti*; *bíti-báti se*; *bujěti*; *ckáti*; *čepiti-črpadlo*; *čapadlo*, *dieti*; *dosti*; *dřeve*; *hodě*; *cheb*; *jednásob*; *jednoduchý*; *jelec*; *jiný*; *jih*; *ké*, *kěž*; *klesnouti*; *konědra*; *krt*; *ksenec*; *kvaknutí*; *lácě*, *lacný*; *ledač*; *lze*; *mákati*, *máchatí*; *mařas*; *mermo*; *miēcěti*, *mycěti*; *myslivý*, *myslivec*; адјективи типа *náčrný*; *nepohodnouti se*; *nepotomní*; *notný*; *obutajr*; *ochechule*; *osázeti*; *osuhlý*; *otepadnutí*, *otestati se*; *pakostnicě*; *pampeliška*; *pilous*; *vítvor*, *pitvořiti*; *počist'ovaný*, *počistcovaný*; *pojiti*; *polčie*; *polú*-; *pon*-

děti; postúpiti; poturný, otvrdný; pověděti; povlovný, lov; proé, teprve; přečka, přezka, přaska; přeliš; slina; slípati, vyslípati; snábděti; šašek; šivati se; šmallati; šmietiti; tanúti; topiti; tonúti; trpný; tutlati; učeň; učenník; udeřiti; úhled; podséd; usléci; vrše; vtat; záhy; zden; oddenek; nádbie; zěviti; zjěviti; zvléci se; žehрати.) Он доводи поменуте речи у везу са осталим словенским и индоевропским језицима и наводи обилне семантичке паралеле из различних језика, тако да ова објашњења претстављају не само велику добит за чешку етимолошку науку, него и за словенску и индоевропску уопште. Природно је да ове етимологије дају повода многим екскурзима из области фонетике и науке о образовању речи и синтаксе. А има и врло много тумачења општег карактера, која није могуће свако засебно навести, иако би то било врло корисно, јер она у склопу у којем се налазе могу лако да измакну пажњи читаочевој. Велика је штета, што се овим студијама, које се провлаче кроз неколико књига једног периодичког списка, није могао додати предметни регистар и регистар речи, који би био врло потребан, па да може цело њихово богатство доћи до правог свог значаја. Од чланака које је Zubatý објавио у NR треба нарочито истаћи студију о глаголима *ondati, vyndati, sundati* и сл. (NReč 4, 168 и д.) које Z. своди на адверб *onde* са значењем „hle“.

И J. Janko је такође дао велику серију етимолошких тумачења под насловом „*Poznámky a příspěvky k českému slovníku etymologickému*“ (СМФ 5—7). Он се највише бави позајмицама, а нарочито немачким. Јанко је као германист доиста најпозванији да те речи испита до детаља и да покаже путеве којим су те речи ушле у чешки језик. Ти су његови прилози једним делом општег карактера, било стога што улазе у опшћија питања (н. пр. којим гласовима одговара *č* у позајмицама, како се у чешком поступа са туђим сложеницама, да ли чешки језик познаје гласовни прелаз *ft > cht*) или по том што су обрађене целе групе речи, као н. пр. изрази из ритерског живота. У IIIм и IVом делу ових прилога Јанко показује какав би требало да је савремени, исцрпни етимолошки речник чешког језика; у трећем делу у почетку слова *f* (*faba-fajks*), а у четвртом — у почетку слова *a* (*a-accelerando*). У првом огледу говори се само о позајмицама, у другом — готово то исто. Имамо дакле, у овим Јанковим огледима, оглед модерне обраде туђих речи у чешком језику. Сем овога Јанко је дао и неколико објашњења исконских чешких речи. Међу њима треба нарочито споменути тумачење постанка речи *vrážě* „sors“ (и у имену места *Vrážě*), које Јанко доводи у везу са грч. *δορια* (*Národopisný Věstník* 11, 58 и д.); мање је сигурно тумачење имена *Děvín*, у којем Јанко види иевр. адјектив **dejuinos* са *é* које треба приписати иранском утицају (*ibid.* 14, 72 и д.). И J. Pelikán је покушао да објасни (LF 45, 19 и д.) неколико тамних старочешких речи. Поводом Зубати-евих извођења о глаголима *obávati se, přěska* писао је P. Lang (LF 41, 423 и д., 45, 332 и д.), дотичући се и постанка других речи.

Од мојих етимолошких прилога општијег карактера поменућу тумачење речи *svobojje*, чеш. *zboží* (LF 46, 181 и д.), у којем видим изведен адј. **svobogъ* = стинд. *subhāgaḥ*, са значењем „онај који има добар удео“, дакле нови пример за невр. **su-* (упор. слов. *svdrazъ*) у словенском; слично тумачим и слов. *svčestboje*, чеш. *štěstí*. У речи *onušta* (чеш. *onuce*) видим у почетном *on* невр. *an-*, а не *on-*, како се то обично држи.

У студији „*Výraz pro pojem rodiče v jazycích indoevropských*“ (LF 42, 415 и д.) сабрао сам примере за различне начине којим се износи овај колективни појам у чешк. језику. А. Frinta је покушао да монографски обради чешку религиозну терминологију (*Náboženské názvosloví československé, v Praze 1918*), али с потпуним неуспехом. Он нити је сакупио цео материјал, нити га је добро документовао; а његове су етимологије врло често погрешне. В. о том моју критику LF 46, 53 и д. и Травничекону у NV 3, 123 и д.

Као и другде, и код нас се проучавао утицај рата на језик. Међутим досада још нема никаквог већег и дубљег рада о овој теми; појавили су се само мали прилози, већином лексичког карактера. Упор. Травничекон чланак „*Příspěvek k mluvě naší sibiřské armády*“ (NŘeč 4, 203—9) и неколико мањих збирки (ibid. 4, 87 и д., 121 и д., 153 и д., 5, 22—28).

Тајним језиком лупежа бавио се Fr. Bredler; он је издао „*Slovník české hantýrky (tajné řeči zlodějské)*“ са уводом о тајном језику код Чеха и прегледом литературе о том предмету. Његова књижица има више практички карактер; али како он објашњава већи део речи, његов ће рад, у недостатку стручног рада, бити користан и филологу и етнографу.

Топономастиком почео се озбиљно занимати А. Profous, који је врло темељно обрадио имена места Пилзенског округа у „*Sborníku městského historického musea v Plzni*“ III, 19 и у студији „*O místních a zvláště pomístných jménech v okrsku chrasteckém „Chradimě“ (Národopisný Věstník 13, 1918, 13 и д.; 14, 1920, 49 и д.;* изашло као засебна књига у Прагу 1920). Он је дао програмски оглед, како треба испитивати имена места. Његов рад је најозбиљнији покушај из ове области после књиге F. Černý-а и J. Váše (1907).¹ Од осталих радова треба нарочито истаћи студију Камиле Спалове о месним именима политичког округа раковничкога, („*Věstník musejního spolku v Rakovníce*“ 6, 1917, 4—32). Она, истина, не испитује језичку страну ових имена, али обрађује семантички део: полазећи од имена она изводи закључке о карактеру тог краја и начину живота у прошлости. Иначе има већих и мањих збирка месних имена из разних срезова, али она немају увек вредност поузданог материјала. О тешкоћама на које се наилази кад се покушава тумачење месних имена и о топономастичком методу писао је Flajš-

¹ Драгоцен материјал из старих извора сабрао је M. Klimesch у својој књизи „*Die Ortsnamen im südlichen und südwestlichen Böhmen*“ (Prag 1909); обрада, међутим, не може нас задовољити.

hans (*Kmen* 2, 263 и д.), *N. Řeč* 1, 193—7. За историску топографију, за коју имамо лепу помоћну књигу у Седлачевим „*Mistopisnem historickém slovníku*“ (1909), дали су лепе принове нарочито Добиаш („*Zaniklé osady na Pelřimovsku*“, *Narodopisný Věstník* 13, 61 и д., па „*Osídlení Pelřimovska do válek husitských*“ *ibid.* 12, 134 и д.) и F. Černý („*Příspěvky k historickému mistopisu Moravy*“ — *Časopis Matice Moravské* 41—42, 1—68), а у четири омања чланка и F. Šimák.

О чешким личним именима писало се врло мало. V. Flajšhans је дао преглед новије литературе словенских личних имена у *N. Athenem* I, 387—393; F. Černý је написао неколико подлистака о старочешким личним именима (*Lidovi noviny* 8 p. 137 год. 1915 па 17. X, 31. X, 2. XII. 1916). Мањи прилози о чешким именима лица и места могу се наћи у часопису *N.Řeč*.

За изучавање старијих језичких епоха потребно је издавање старих текстова. То је задатак првих двеју серија Академијиног издања „*Sbírky pramenů pro poznání litežárntho života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*“. Последњих година настао је у издавању те збирке осетан застој, иако многи врло важни старочешки текстови уопште нису објављени, а неки на начин који нипошто не одговара данашњим научним захтевима, тако да је издавање старочешких књижевних споменика остало до данас једна од главних задаћа чешке филологије.¹ Од год. 1910. до 1921. штампано је свега пет књига поменуте колекције. Издао је старочешки превод путописа Mandevill-а из доба око 1400 (1911. год.), затим језички врло интересантни „*Evangelium sv. Matouše s homiliemi*“ из времена Карла IV (1913. год.), и најзад, превод Comestora (око 1400) 1910., 1915. и 1921. год. Једно врло важно јеванђеље оломучке библиотеке из последње четвртине XIV века објављено је ван ове колекције. Издао га је Měrka под насловом „*Stenie kněže Benešovy*“ (*Přerov* 1817), на жалост, на начин који не одговара вредности овог важног текста, — упор. Вашицев чланак „*K vydání evangeliáře Benešova*“ (*LF* 47, 1920, 83 и д.). Два позната песничка дела издали су слависти немачког универзитета у Прагу: Fr. Spina је издао легенду св. Катарине (Праг 1913), а R. Trautmann Alexandreis (код Винтера у Хајделбергу 1916). E. Smetánka је издао *Sit' viry* од Хелчицкога (1912), раније већ 1900. и 1903. год. његову *Postillu*. Од *Staročeské Knihovny*, коју је Академија почела издавати 1917. год., изашле су досада две књиге: у првој су, у редакцији V. Flajšhansa, отштампане „*O mučenicích českých knihy pater*“ т. ј. 4 Хусова писма, опис последњих часова живота Хусова, протест чешког племства о осуди Хусовој, опис смрти Јеронима Прашког и превод једног Поцовог писма о осуди и смрти Јеронима, а у другој књизи (1918) исти је издавач отштампао — и врло опширним литерарноисториским уводом пропратио — први

¹ Упор. мој чланак *Des sources de l'histoire de la langue tchèque* у *Revue des études Slaves* 1, 1921, 54—70.

део у чешкој историографији по злу познате, али језички врло важне кронике Хајекове (објављ. 1541). У збирци „*Prameny dějin českých*“ за ово време није изашло ништа; у Брну је, међутим, покренута слична колекција „*Prameny dějin moravských*“ од које су досада изашле три свеске. У другој од њих садрже се драгоцени индекси имена ка латинским оломучким и брнским земаљским табулама, које је саставио Fr. Cerný (1914), а у трећој је J. Bidlo издао „*Akta Jednoty bratrské*“ (1915) I. део. У збирци „*Prameny českého hnutí náboženského*“ изашли су као IX^a свеска списи мистра Јана Хуса „*M. Jana Husi korrespondence a dokumenty*“ у редакцији историка V. Novotný-а (1920). V. Flajšhans је издао у књижици „*Mistr Jan Hus a národ český*“ (1918) 22 документа, чешки, у првобитном облику, са латинским преводом. Год. 1914. је централни савез чешких учитељских удружења у Моравској почео издавати „*Veškeré spisy Jana Amosa Komenského*“; досада је изашло од ових целокупних дела 5 свезака.

Издавању архивних материала посвећује своју пажњу *Archiv český*; од 1910. год. изашле су св. XXIV—XXXIII. Најважније латинске документе, пуне чешких имена, и врло важне за чешку историску граматiku (њима се позабавио Bergmann у поменутом чланку) садржи „*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*“, који издаје G. Friedrich; II^a књига (1912) садржи документе од 1198.—1123. год. Драгоцени материјал за проучавање језика садржи дело „*Základy starého místopisu pražského*“ (1347—1620), чију је прву књигу издао J. Teige год. 1910., а другу 1915. год.; ту су наштампани многи стари документи и записи. A. Podlaha издаје „*Libri erectionum archidiocesis Pragensis saec. XIV et XV*“; од тога је дела издато пет књига, а од шесте изашле су три свеске. Часопис „*Selský Archiv*“, који и сам доноси изворе за историју сељачког живота у прошлости, има и стални прилог „*Moravské urbáři*“, где је већ наштампано неколико старих урбара и „*Listináři*“ где су наштампани документи из општинских архива.

Редак материјал, важан нарочито у лексичком правцу, пружа Flajšhans-ово издање старочешких пословица (*Česká přísloví. I. Prísloví staročeská 1 sv. 1911, 2 sv. 1913*). То је дело добро смишљено и добро опремљено, али не баш добро изведено. Ту има, нарочито у првом делу, много материјала, који ту не спада, пошто нема готово никакве везе са пословицама, чак ни онда кад их схватимо у најширем смислу; има целих страна у којим нема ни једне пословице или паремичког израза, а често претставља материјал који не садржи ништа ново. Пословице пак нису наведене у најстаријем познатом облику, као што би требало, пошто се ова збирка не ослања на материјал извора, него је много штошта узето из старијих речника; то, природно, не даје никакву гаранцију ни за потпуност, у колико је она уопште могућа. Има, најзад, много грешака и у цитатима и сл.

Радова који би били посвећени проучавању појединих старих текстова нема много. E. Kalista је проучио „*bohémica appellativa*“

у листинама које се налазе у Емлеровим регестима (1910., 1911. год. у програму Колинске гимназије). V. Kůst је расправљао о диалекатским карактеристикама старочешких рукописних лавовских молитвеника и легенди (СМФ 3, 1915, 291 и д.), V. Měrka испитује у монографијама о Томи Пшелучком (СМФ 3, 297 и д.) и о Миколашу Коначу из Ходишткова (*ibid.* 4, 1915, I и сл.) и језик ових писаца, али се може рећи да ти радови не претстављају дефинитивних испитивања о томе предмету. О. Томса је испитао ред речи код Далимила (1912, 1913 у програму Колинске гимназије); у ствари, тај је рад неуспео и у погледу избора теме и у погледу њене обраде пор. моју критику LF 41, 473 и д.

Знатне прилоге за критику и егзегезу старочешких текстова дао је J. Zubatý на многим местима својих етимолошких, лексичких и синтаксичких студија, а затим у чланцима „K Chelčického Sieti viery“ (LF 40, 1913, 26 и д.) и „Paběrky z Židkovy Správovery“ (Věstník České Akademie 18, 162 и д.), који се специјално баве критиком текста и објашњењем појединих места поменутих дела. Критиком дела „Židková Správovery“ бави се и V. Flajšhans, Věstník České Akademie 18, 121 и д.¹

Интересантно и важно питање, до којег су се времена у старим чешким (и пољским) рукописима речи писале заједно, обрадио је E. Hanisch у једној расправи објављеној 1913. год. у гимназиском програму, (Beuthen), али рђаво; в. моју критику LF 41, 1914, 465 и д.

Што се пак тиче савременог језика, може се рећи да диалекатска испитивања нису много напредовала. Има више омањих радова, у којим се описују овај или онај локални диалекат, у извесним правцима или у целини; неки су од тих радова описни, док су други, састављени од дилетаната, од вредности једино с обзиром на материјал. Од Кашикова рада о моравским диалектима на Средној Бечви (Popis a rozbor nářečí středobečevského. Rozpravy Čes. Akad. III. tř. č. 26. 1908) на овамо није изашао још ниједан описни рад који би се с њим могао мерити. J. Kubín је описао говор Чеха у Клатском на чешкој граници (Lidomluva Čechů Kladských. V Praze 1913, Rozpravy České Akad. III. tř. č. 37) у једној студији, чија је схема свакако застарела, али која даје врло обилат материјал. A. Frinta даје у чланку „O češtině emigrantských osad v Prusku“ (Sb. Fil. 4, 1913, 207—231) сасвим непотпун опис језика чешких општина у Штрелену (дакле у општинама, које су географски сасвим одељене од чешке језичке зоне). Језик ових села, која су основана у XVIII веку, остао је у главном онакав какав је био у време селидбе и штета је што то језичко острво није детаљније испитано. Кубин је објавио врло обилат и драгоцен материјал за познавање чешког језика у Клатском у збирци „Kladské Povídky“ (објављен од

¹ Спис о којем се овде говори издао је Z. Tobolka (M. Pavla Židka Správovery) у His. Arch. бр. 33 (1908). У књизи овог Архива издао је чешки правни историк J. Каргас и језички врло интересантне „Pozůstatky knih zemského práva knížectví Opavského II“ (Desky zemské 1431—1566).

1908.—1910. г. као прилог часописа „Narod. Věstníka“, и у засебној књизи). Поливка је додао критичко-библиографски коментар са анализом мотива прича које се ту садрже. Сличну збирку народних прича, подеснијих за фолклорске студије него ли за диалектологију, издао је Поливка у својој књизи „Povídky lidu opavského a hanáckého“ (1916, Rozpravy Čes. Akad. III tř. č. 43); један део тих прича (приче из Опавска) тачно је забележен и он може послужити за језичка испитивања. Леп материјал наводи се такође у радовима одличног познаваоца хотског говора и обичаја И. Ф. Хрушке, који је већ раније (LF 18, 1891, 36—58) изнео фонетику тог дијалекта, а 1907. год. издао и „Dialektický slovník chodský“ (Archiv pro lexikografii a dialektologii, vydávaný Akademií, č. 7.) и неколико збирки хотских прича под различним називима (најопсежнија је „Na hujtě“ I 1917, II 1919). Ове приче нису забележене директно по казивању, него су написане према народном говору. О њиховој дикцији и карактеру писао је Hruška у чланку „O chodských pohádkách a jejich mluvě“ (Narodopisný Věstník 12, 1917, 287—193) који је пре штампан у интересантној књизи „Z pozadí chodského národopisu“ (Plzeň 1921). Много дијалекатског материјала, нарочито речничког наводи се у разним етнографским расправама. Синтеза етнографских радова биће велики „Národopis lidu československého“, чији је први део (о моравским Словацима) већ делом изашао у редакцији L. Niederle-а уз сарадњу неколицине аутора. (Moravské Slovensko, sv. I, 1918, sv. II/I, 1921, 662 стр.). Ту се налази и један чланак о моравско-словачким дијалектима (стр. 537—548) од Jos. Folprecht-а, који је већ раније објавио једну студију о том дијалекту.

Географско распрострањање појединих језичких појава досада је врло мало обрађивано. Први озбиљнији покушај у овом је правцу учинио A. Frinta, који је у поменутој радњи „Fonetická povaha hlásky *v* ve slovanštině“ покушао да одреди границе чешког изговора *u* за *v* на крају слога. Од Фринте је такође један информативни чланак о језичкој географији (O jazykovém zeměpise, Narodop. Věstník 14, 1921, 78—85), у којем он реферише о томе шта се у овом погледу урадило на страни и показује потребу таквог рада и у чешкој дијалектологији.

Ни на научно испитивање савременог књижевног језика није досад обрађана нарочита пажња. Истина, има неколико мањих прилога о начину изражавања код појединих писаца, али ти појави не дају ни приближну слику о значају тих писаца за развитак књижевног језика. Прозодичку страну и од тог нераздвојно чешко акцентовање лепо је испитао класични филолог J. Král († 1917), који је та питања обрадио у опсежној монографији (LF 20—25, 1893—1898), па онда издао извод из ње под насловом: Česká prosodie“ (1909, Světová knihovna sv. 716—719). Последњих се година развила дискусија о том, да ли је превладало ново акцентовање у везама једносложних препозиција са супстантивом; ту се акценат често преноси на супстантив, уместо да остане онако као је

правилно, на препозицији. Ову је дискусију отворио J. Jakubec чланком „Pozbýváme citu pro český přízvuk“ (NRěč I, 117 и д.), за којим су се јавиле са друге стране многе напомене и допуне (ibid. 141 и д., 178 и д., 160, 312); нарочито се гледало да се пронађу узроци ове новине, коју су неки одобравали и препоручивали. Против тога су, напротив, одлучно устали практичар-драматик и уметник Hurt и теоретичар-фонетичар A. Frinta. (Živé slovo I, 1920, 5 и д. 53, 55 и д., 64), тражећи да се очува ова карактеристика чешке акцентуације, насупрот модерној тенденцији која се са разних разлога све више шири. Frinta износи у свом чланку „Přemístění českého přízvuku“. (Prace filologiczne ofiarowane Baudouinowi de Courtenay 132—140) неколико случајева померања чешког акцента са њихова традиционалног места. Филолози су такође писали о тзв. „слободном ритму“ који се јавља у најновијој поезији: J. Král (LF 44, 1917, 342 и д.) не наводи ту никакав ритам уопште, док K. Svoboda (ibid. 48, 1921, 93—103), који је у овом правцу испитао нову чешку драму, признаје тај ритам у потпуности, налазећи да је слободни стих реакција против правилне једноличности старе ритмике и реакција против досадашњег преовлађивања форме над мишљу. Међутим ни он није доказао да се овај слободни стих битно разликује од ритмичке прозе.

Тенденција за чишћењем и правилношћу језика стављена је на научну основицу. Она се и раније јављала, али је ојачала нарочито у тешко време светског рата, када је, као никад дотле, порастао смисао за све што је национално. Органом овог покрета постао је часопис NRěč, који је нарочито у Zubatý-у нашао вођу, доиста позвана да је води к циљу коме је кренуо. Питања практичког значаја решавају се у том часопису на основу историског развика, а савети који се дају често су документовани језичком историјом, тако да се ту могу наћи многа танана објашњења, синтаксичка и стилска, а исто тако лексичка и морфолошка, која, и поред по некад популарне форме, претстављају важне прилоге за историју чешког језика. Има и више практичних књига чији је циљ да даду упутства о тачности или нетачности овог или оног облика, израза, обрта и т. д.

Школска граматика Гебауерова, модернизована од V. Ertl-a (Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské I. Hláskosloví. Nauka o slově. II. Skladba), добра је описна граматика чешког језика. Треба истаћи Tschechische Grammatik (Leipzig 1914) од Сметанке, која, иако намењена практичкој настави, стоји на научној основици. Нарочито је добар део о глаголском виду.

Списи моравског пароха Ал. Хлавинке „Povaha české řeči“ (Olomouc 1916, друго изд. 1920) и „Moderní kultura jazyka českého“ (ibid. 1921) пуни су оштре критике, не само против савременог чешког језика, него и чешке граматологије, али ти списи — који у осталом не садрже оно што им наслов обећава — одају дилетанта који воли свој моравски диалекат, а неправичног про-

тивника западночешког говора, без смисла за историско схватање језичке еволуције, вођена искључиво од свог, не увек сигурног, језичког осећања; в. критике о тим списима LF 44, 1917, 361—369 и NŘeče 6, 1922, 41—61.

За словачки је добар вођа за књижевни језик „Rukovät' reči slovenskej od S. Czambela“, II^{го} изд. 1915, III^е 1919); V. Ertl је написао дело „Stročná mluvnice československá“ (Praha 1919), упоредну граматику чешког и словачког дијалекта са истицањем разлика између чешког књижевног језика и словачкога; K. Suchý је издао „Slovenská mluvnice“ (Praha 1919, а затим још двапут), која је уџбеник, и у којој има доста и оног материјала који се не тражи од књига намењених практичним циљевима. Питању о одвајању словачког књижевног језика од чешког посвећена је лепа књига М. Хоџе (Československý rozkol. Příspěvky k dějinám slovenčiny. Turč. sv. Martin 1920). Он објашњава узроке и карактер словачког одвајања на основу често још не објављених архивских података и показује јасно да до овог расцепа није довела унутрашња потреба него политика. Поводом ове књиге јавио се, нешто узбуђен, J. Škultety, са својим одговором под насловом „Sto dvadsaťpäť rokov zo slovenského života“ 1790—1914 (Turč. Sv. Martin 1920, II^{го} изд. 1921); обе су књиге биле много коментарисане у чешкој штампи.

*

Из овога кратког прегледа види се правац којим је чешка наука ударила последњих 10 година; виде се резултати и обим рада на том пољу. Време које је протекло од смрти Гебауерове није довршило дела која је он хтео довршити, и много је остало дужно његовом завету. Али је и ово време остало верно његовој традицији, оплођеној новим потстицајима и новим видицима, које је у савремену бохемистику унео нарочито J. Zubatý, који је последњих година напустио индологију и упоредну граматику за љубав и на корист чешке лингвистике, којој је дао све своје велико искуство, стечено дубоким проучавањем упоредне граматике индоевропских језика, и своју оштроумност, извежбану посматрањем језичке еволуције различних области индоевропских. „Бохемистика“ која је са Гебауером изгубила свог вођу нашла га је опет, мимо свако очекивање, у Zubatý-у; тако је Гебауерова школа прешла неопажено у школу Zubatý-еву.

Праг, јуна 1921.

О. Хујер.